

TEKÂSÛR

﴿ ۱۰۲ ﴾ سُورَةُ التَّكْوِيْنِ

Tekâsür sûresi, buna Ashab arasında Makbûre sûresi denildiği dahi merviydir. Meşhudu, Mekkîdir.

Maamafih ihtilâf da edilmiştir. Ebu Hayyan: cemîi müfessirîn kavlınce Mekkîdir, Buharî Medenî demiştir,

diyor. Suyutî de: eşheri Mekkîdir, muhtar olan Medenîdir, demiş. Âlûsî de Mekkî olduğunu alelîtlak

zikrettikten sonra Ebu hayyanın kavlini ve Süyutînin atfide nakledeceğimiz eshabı nüzul miyanında

medeniyeti andıran İbni ebî hâtim rivayetiyle muhtarına istidlâlini nakledip «medenî olduğuna edillenin

kuvvetinden dolayı bazı ecille hakk olan budur dedi diye bir tercih kaydeylemiştir. Lâkin mekkiyeti eşher

denildikten sonra ona karşı âhâd ile istidlâlin kuvveti garîb olur.

Âyetleri - Biliifak sekizdir.

Fasılası - م ن ر harfleridir.

Bu Sûre, Karia üzerine bir nasîhat ve inzardır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
﴿١﴾ اَلْهَيْكُمُ التَّكَاثُرُ ﴿٢﴾ حَتّٰی زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ﴿٣﴾ كَلَّا
سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ كَلَّا لَوْ
تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْیَقِیْنِ ﴿٦﴾

Sh:»6040

﴿٦﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَحِیْمَ ﴿٧﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عِیْنَ الْیَقِیْنِ ﴿٨﴾ ثُمَّ
لَتُسْئَلُنَّ یَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِیْمِ ﴿٩﴾

Meali Şerif

Oyaladı o çokluk kuruntusu sizleri 1 Ta.. ziyaret edişinize kadar kabirleri 2 Öyle değil, ilerde bileceksiniz

3 Sonra öyle değil, ilerde bileceksiniz 4 Öyle değil, ilmelyakîn bilseniz 5 Kasem olsun o Cahimi çaresiz
göreceksiniz 6 Sonra kasem olsun onu çaresiz aynelyakîn göreceksiniz 7 Sonra kasem olsun o gün o
naîmden muhakkak sorulacaksınız 8

1. ﴿الْهَيْكُمُ﴾ il'ha etti sizleri -ELHA, lehivden ifaldır. « وَاو » râbiaten vakı' olduğu için, yaye

kalb edildiğinden elif yadan mübeddel olarak yazılır. Eğlence demek olan lehvin aslı gaflet olduğundan
ilha, eğlenmek, boş birşey ile iğfal ve işgal eyliyerek oyalamak, işinden alıkoymaktır. ﴿التَّكَاثُرُ﴾

TEKÂSÜR -Çokluk kurumu, gururu, iddiası. Kesretten tefâul. Biz çoğuz, hayır biz çoğuz diye yekdiğeriyle
çokluk yarışı, çokluk gösterişi etmek, çokluk sevdası veya çokluk izharı ile kurumlanmak, tefahur eylemektir
ki ehli Dünyanın umumiyetle kapılıp aldandığı bir gurur haletidir. Neyin çokluğu ve neden alıkoymuştu
zâhiren tasrih olunmıyarak ilhâ ve tekâsür mutlak zikredilmiştir. Zira makamın iktizasına göre zihin,
muhtemil olan her şey'e zâhib olabilmek itibariyle itlâkın bir belâgati şamilesi vardır. Bununla beraber
manen takyîde delâlet eder karînede yok değildir.

EVVELÂ: İlha, oyalamak, iştiğal edilmesi lâzım gelen hakikî maksaddan ve mühim olan iş ve vazifeden

eğleyip

Sh:»6041

alıkoymak demek olduğu ve bundan evvelki Surede karia ve mîzan zikredilmiş bulunduğu gibi bundan

sonra da kabirler zikrolunacağı cihette ilha, gerek vacib ve gerek mendub olan vezaif ve a'malden, İnsanın

hakikaten işine yarar mâya'nisi, maksudu olması lâzım gelen: zikir, ma'rifet, tefekür, tedebbür, şükür, tâat ve

ibadet gibi umurı mühimmeden alıkoymak, tekâsür de buna mukabil Âhirette işe yaramıyacak, o karia günü

ameller tartılırken mîzanda ağır basmayacak, o narı hamiyeden korumıyacak ve binaenaleyh fânî Dünyada

insanı aldatıp Âhirete yalnız hisab, hüsrân, azâb bırakacak olan gurur meta'ı şeylerin çokluğuyla tefahür

demek olacağı anlaşılır ki sureî Hadiddeki «

أَنَّ مَا الْحَيَوَةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ
فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ

evlâdda tekâsür» denilmiştir.

SANİYEN « التَّكَاثُرُ » de « ال » ahd için olarak sebebi nüzuldeki ma'naya işaret olur. Bunda ise

bir kaç rivayet vardır. Bir çok müfessirînin zikrettiklerine göre Benî abdi menaf ile Benî sehm, hangimiz

daha çoğuz diye tefâhur edilmişlerdi. Abdi menaf oğulları çok geldi, bunun üzerine Benî sehm, bizi dediler:

cahiliyyede bağıy, helâk etti, haydin hem sağ olanlarımızı hem ölmüş bulunanlarımızı sayışalım!, bunda da

Sehmoğulları çok geldi, bu Sure bunun üzerine nâzil oldu, bazı rivayette de kabirlere kadar gittiler **اه**.

İbni ebi hatimin ebi büreydeden bir tahrîcine göre de: Ensar kabîlelerinden Benî hâris ve Benî hars tefahur

ve tekâsür etmişler, bir taraf «bizde fûlân ve fûlân gibiler var» demiş, diğerleri de öyle demişler, böyle

dirileriyle tefahur ettikten sonra haydin kabirlere gidelim demişler, varmışlar, bir taraf kabirlere işaret ederek

sizde fûlân ve fûlân gibiler varmı? demiş, diğerleri de o suretle mukabele etmişlerdi «

أَلْهَيْكُمْ التَّكَاثُرُ » bunun üzerine nâzil oldu, demiştir. Bu iki rivayete göre demek sebebi nüzul:

ölülerle dahî iftihar edecek derecede aded ile tekâsürdür. Bu ma'nada olan tekâsürler de delâleten

Sh:»6042

buna ilhak edilmek lâzım gelir. Ancak evvelkinde bilfi'l kabirlere kadar gidilmemiş, sade kabirlerde

bulunan ölümlerin nam ve adedi anılarak tefahur olunmuştur. Diğerinde ise bilfi'il kabirlere kadar da gidilmiştir. Bir de Ensar Medîne'de olduğu için bununla Surenin Medenî olduğuna da istidlâl edilmiştir.

Evvelki ise meşhuru vechile Mekkî olduğunu gösterir.

Bunlardan başka, İbni Cerir ve Âlûsînin kaydettiği vechile buhârî, Übeyy ibni Kâ'b radiyallahü anhten

tahric eylemişlerdir: demiştirki: biz şu «

لَوْ أَنَّ لابْنَ آدَمَ وَآدِيَيْنِ مِنْ مَالٍ لَتَمَنَّيَ وَآدِيًا ثَالِثًا وَلَا يَمَلَأُ
جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ تَابَ» yanî

Âdem oğlunun iki vadî malı olsa üçüncü bir vadî daha temennî ederdi, âdem oğlunun kamını ancak toprak

doldurur, sonra Allah tevbe eden kabul ile nazar buyurur» kelâmını Kur'ândan görürdük «

اهـ نَزِيلٌ « أَلْهَيْكُمْ التَّكَاثُرُ إِلَى آخِرِهَا» . Tirmizî ve İbni Cerir Abdullah İbni

Şihhirden tahric eylemişlerdir ki: müşarünileyh Peygamber sallallahü aleyhi vesellem hazretlerinin

huzuruna varmış Resulullah « أَلْهَيْكُمْ التَّكَاثُرُ » okuyormuş, buyurmuş: «

يَقُولُ ابْنُ آدَمَ مَالِي مَالِي وَهَلْ لَكَ مِنْ مَالِكَ إِلَّا مَا تَصَدَّقْتَ
فَآمُضِيَتْ أَوْ أَكَلْتَ فَافْنِيَتْ أَوْ لَبِسْتَ فَابْلَيْتَ» yanî Âdem oğlu malım

malım der, halbuki malından sana ancak tesadduk edip geçirdiğin, yâhud yeyip tükettiğin, yâhud giyip

çürüttüğünden başka ne var? Tirmizî bu hadîs hasendir, sahihtir der, ibni cerir de derki: Resulullahın «

أَلْهَيْكُمْ » okuyup da akıbinde öyle buyurması tekâsürün mal tekâsürü olduğunu iş'ar eder. İşte bu

rivayetlerden dolayı müfessirînin bir kısmı evvelki rivayetlere nazaran bu tekâsürden murad aded

çokluğuyle tefahur olduğuna kail olmuşlar, bir kısmı da sonraki rivayete nazaran mal tekâsürü olduğuna kail

olmuşlardır. Evvelkiler sebebi nüzul olmakta zâhir olduğu gibi sonrakide Resulullahdan varid olan sahih

bir tefsir olduğu cihette Buharînin de işaret ettiği vechile ikisini de cem'etmek âyetin itlâkına daha muvafık

ve evvelâ beyan olunan izyaha ve sureî Hadid âyetine de mutabıktır. Şu halde

bundan

Sh:»6043

alelumum her şeyde çokluk yarışının mezmum olması lâzım gelmez, çokluğuyle iffihar edilecek şeyler de

vardır. Râzî de derki: âyet, tekâsür ve tefahurun mezmum olduğuna delâlet ediyor. Akıl da saadâti

hakikiyye de tekâsür ve tefahurun gayri mezmum olduğuna delâlet eder. Hazreti Abbasın sikayet elinde

olmasıyle tefahuru üzerine Hazreti Aliy: ben kılıcımla küfrün hortumunu kestim, küfür, müsle, yani burunu

kulağı kesik oldu da siz müsliman oldunuz demişti, bu onların gücüne gitmişti, bunun üzerine surei tevbede

«

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ أَمَنَ
بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

olan rivayet de bu cümledendir. « وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ » âyetinin tefsirinde de insanın

başkaları tarafından kendisine iktida olunacağını zannettiği takdirde tâat ve mehasini ahlâk ile tahdîsi

ni'met olmak üzere iftihar etmesi câiz olduğuna dair söz geçmiştir. Binaenaleyh sabit olurki: mezmum olan

mutlak tekâsür memduh ve mahmuddur. Ve hayrâtın aslı odur. Onun için « التَّكَاثُرُ » deki «

الف لام » istiğrak için değil, ahdi sâbık içindirki o da Dünya lezâiz ve alâikiyle tekâsürdür. Çünkü

Allaha tâat ve ubudiyetten alıkoyan odur. Bu cihet akıllarda mukarrer ve edyanda müttefekunaleyh olduğu

cihette tekâsür üzerine harfî ta'rif idhali güzel olmuştur **اهـ**. Biz de şunu ilâve edelim ki: hayratta

müsabeka, yarış yalnız câiz olmakla kalmaz aynî zamanda « سَابِقُوا » emirlerle memurünbih

olduğunda da şübhe yoktur « فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ », emir «

« وَفِي ذَلِكَ فَلَيْتَنَّافِسِ الْمُنْتَفِسُونَ » tergidir. Razînin akıldan muradı da bu gibi

nususun delâletleri olmak gerektir. Bununla beraber hayrat ve tââtteki çokluk yarışında da Allah için ihsan

ve ihlâs ve tahdîsi nimet halleriyle riya ve kibir tarzında gurur ve tefahuru ayırmak «

﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴾ . ﴿ وَلَا تَفْرَحُوا ﴾

﴿بِمَا آتَيْكُمْ﴾ gibi âyâtı celile mazmunlarını unutmamak lâzım gelir. Zira hayır ve güzel amellerin

güzelliği ve mîzanda ağır gelmesi yalnız

Sh:»6044

kemiyyetlerindeki çokluğundan dolayı değil, daha ziyade keyfiyetlerindeki hulûs ve ihsan ile. Zira «

﴿قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ﴾

buyurulmuştur. Burada mezmum olan tekâsür de o gibi güzel amellerden alıkoyan ve mahiyetinde bir

nevi' lehiv bulunan tekâsürdür. Bunun nihayet kabre gidinceye kadar aldatan öyle dünyevî şeylere

müteallık tekâsür olduğuna şu da delâlet eyler. 2. ﴿حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ﴾ ta makbûreleri

ziyaretinize kadar -buna üç ma'na verilmiştir.

BİRİNCİ: İlk zikrolunan sebebi nüzul rivayetlerine göre: tekâsür, kesret davasıyle gurur ve iftihar sizleri

öyle oyaladı, Allaha tâat, ve gadabından korunmak için yapılacak kârlı işlerinizden öyle alıkoyduki: dirileri

bitirdiniz de hattâ kabirlerdeki ölüleri saymaya, onlarla iftihar etmeğe kadar gittiniz, halbuki kabirleri ziyaret

edenlerin çoklukla mağrurlanması, ölülerle öğünüp sevinmesi değil, onlardan ıbret alarak gafletten

uyanması ve o kızgın ateşten kurtulmak için mîzanda ağır basacak salih amellere çalışmaları ıktiza eder,
demektir. Bu surette birinci rivayete göre: mekabiri ziyaret ölüleri saymakla tefahurden mecaz veya kinaye
olmuş olurki Keşşaf bunu tercih eylemiştir. İkinci rivayete göre ise mecaz ve kinayeye hacet yoktur. İkisinde
de « **الْهَاكُمُ وَ زُرْتُمْ** » fi'illeri hakikati üzere mazıy ma'hasınadırlar. Onun için ekser müfessirîn
âyetin zâhiri evvelki rivayetler mucebince vakı' olan adeden tekâsür ve tefahura daha ziyade müntabık
olduğunu söylemişlerdir. İbni cerîrin rivayet ettiği vechile Katâde şöyle demiştir: Biz Benî fûlandan ekseriz,
biz benî fûlandan akdemiz diyorlar ve halbuki hergün sonlarına kadar düştükçe düşüyorlardı, Vallahi hep
böyle gittiler, nihayet hepsi ehli kuburdan oldular **اه**. Şu halde bu ma'nada olan diğer vâhî tekâsür ve
tefahur gururları bundan

Sh:»6045

bil'ibare değil, biddelâle anlaşılmiş, bundan sonraki « **كَلَّا** » zecri de bu sebeble yapılmış olur.

İKİNCİSİ: TEKÂSÜR, ya'ni Dünya hırsı, mal ve evlâd ve aded çokluğuyla tefahur sevdası sizleri öyle iğfal
etti, eğledi, oyaladı ki kabirlere gittiniz ölüm lahzasına kadar, ya'ni canlarımız çıkıncıya kadar ömürlerinizi

öyle Dünyayı tutmak için sarf ettiniz, boşuna eğlence ile geçirdiniz, akıbetiniz, Âhıretiniz için sa'y-ü amelde bulunmadınız, sade mal ve evlâd çoğaltmayı düşündünüz, nihayet ölüm haline geldiniz, ölmek gömülmeğe üzere bulunuyorsunuz. Ey öyle olan gafiller! Sizler kendinizi kurtaramıyacaksınız, Cehennemi boylayacaksınız demektir. Bu surette kabir ziyareti ölüm halinden veya ölümden ibaret olur. Netekim bu ma'nada ahtal şöyle demiş:

ان يخلص العام خليل عشرا ذاق الضماد اوبزور قبراً

Cerîr de ona şöyle demiştir.

زار القبور ابو مالك فاصبح الام زوارها

ÜÇÜNCÜSÜ: Tirmizî, İbni cerîr ve İbni münzir ve daha ba'zıları Hazreti Ali keremallahü vechehten tahrîc eylemişlerdir. Demiştirki: biz kabir azâbı hakkında şekk eder dururduk ta «^{اَلْهَيْكُمُ التَّكَاثُرُ}» nâzil olana kadar ^{اهـ}. Demek ki «^{حَتَّى زَرْتُمُ الْمَقَابِرِ}», kabir azâbını tadıncıya kadar demektir. Yâhud bu ma'nayı iş'ar etmekte ve bunun bilhassa tekâsür kendilerini oyalamış olanlara

te'allukunu göstermektedir. Çünkü o harîs kâfirler kabre girdikleri veya girecekleri gün o gafletten

uyanacak, bütün ömürlerince çoğaltmak için oyalandıkları fâni şeylerden ayrıldıklarını ve yalnız vebalini

yüklenip kaldıklarını göreceklerdir.

Sh:»6046

Bu iki vecihte kabre girinci o lehiv ve tekâsürün kalmıyacağına işaret edilmiş olur. Ve « زَرْتُمْ » ya

muzari' ma'nasında olup vukuunun muhakkak olmasına binaen mazî sıgasiyle ifade edilmiştir. Yâhud

mazîde ölmüş bulunanlar taglîb olunmuş, yâhud tekâsür hırsı yüzünden ölmek üzere bulunanlar veya

efradın tekâsür hırsı ile inkıraza yüz tutmuş olan kavm kabre gitmek, kabir azâbı çekmek halinde tasvir

edilmiş demek olur. Hattâ « أَنْ زُرْتُمْ » takdirinde olacak masdar ile müevvel, ya'ni ziyaretinize kadar

demek olduğu için zaman ma'nasından münseliḥ de olur. Temamen mazî ma'nasını muhafaza etmek üzere

Ebu müslim, Allah tealâ bu Sûreyi Kıyamet günü kâfirlere serzeniş olarak söyleyecek demiş ise de «

كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ط » hitabı bu ma'haya pek yakışmaz, Kıyamette değil,

Dünyada veya kabirde bir hitab olmasını ıktıza eder.

Hikâye olunurki: a'rab'inin birisi bu âyeti işittiği zaman şöyle demiştir: Kâ'benin rabbine kasem ederimki kavim, kıyamet için ba'solunacak, çünkü zâir munsarıftır mukîm değildir. Ömer ibni abdilazîz Hazretlerinden de şöyle rivayet olunmuştur. Ziyaret eden kimse lâbüd dönecek, ya Cennete, ya nâre gidecektir, demiş. Zâirin ziyaret yerinde çok durmaması da gerek olduğu için denilmiştir ki: bunda ölülerin kabirlerde pek çok durmayacağına da işaret vardır.

Balâdaki izzahâtan anlaşılacağı vechile âyette « **تَكَاثُرُ** » « **حَتَّى** » ün de « **أَلْهَا** » nın da gayeti olmak muhtemeldir. Öyle tekâsür ettiniz ki hattâ kabirleri ziyaret ettiniz, ölülerle tefahur eylediniz, yâhud öyle ilhâ etti, eğlendirdiki ölülerle tefahur etmek üzere kabirleri ziyaret ettiniz, yâhud öyle ilhâ etti, eğlendirdiki ölülerle tefahur etmek üzere kabirleri ziyaret ettiniz, o derece eğlendiniz, yâhud ölünciye, ölecek hale gelinciye, kabir acısını tatıncıya kadar eğlendiniz demek olabilir. Evvelki sebebi nüzul rivayetleri birinci ve ikinciye sonraki de sonrakine muvafık olur. Evvelkilerde gayet, mugayyâda

Sh:»6047

dahil olarak kabir ziyareti tekâsür ve ilhanın a'zamî haddi demek olur. Sonrakinde ise gayet, mugayyâdan

haric olup kabre gidilmekle tekâsür ve ilhâ nihayete irmiş, kalmamış olur. Âyetin zâhirine en muvafık olan da evvelkilerdir. Bu ise kabir ziyareti tekâsürün, ilhânın son derecesi olmak l'tibariyle zemm-ü nehyini ifade eden bir tevbih demektir. Lâkin bu zem ve nehiy mutlak değil, mezarlar ve mezardakilerle tekâsür ve tefahur ve ilhâ mahiyetinde olmak kaydıyla mukayyedir. Şu halde böyle olmiyanlar bu hukme dahil olmak mefhumı muhalifte kalmış bulunurki bunun da icmalen hukmü burada meskûtün anh olmak veya mefhumı gaye ile amel edenlere göre cevaza işaret eylemektir. Meskûtün anh olduğu takdirde de Âhireti tezekkür hikmetiyle meşruiyeti hadîsi nebevî ile beyan olunmuştur. Zira Ebu Davudün rivayet ettiği vechile

« نَهَيْتُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فزُورُوهَا فَإِنَّهَا تُذَكِّرُكُمْ الْآخِرَةَ »

daha şayi' olan diğer bir lâfızda: «

كُنْتُ نَهَيْتُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ إِلَّا فزُورُوهَا = ya'ni sizi ziyareti kuburdan

nehy etmiştim, haydin onları ziyaret edin çünkü o size Âhireti andırır» buyurulmuştur. Gerçi bu hadîs mütevâtir olmadığı için bunda söylenen nehiy, âyetteki nehiydir denemez. Lâkin âyetin sâkit veya mücmel olduğu noktaları beyan eder. Ve önce kubur ziyaretinin tarafı Peygamberîden nehy edilmiş bulunduğunu da ihbar eyler. Bundan dolayı Fahri Razî bu âyetin ma'nasını ıyzaah ederken derki: bununla Allah tealâ onları nefislerinden ta'cib ediyorki şöyle demek gibidir: siz ne büyük şaşkınlık ediyorsunuz! Farz ediniz ki siz ölüleinizle daha çoksunuz, fakat ondan ne çıkar, size onun ne menfeati olur. Zira ziyaret bir mevziâ

gitmektir, bu ise bir çok maksadlarla olur, onların en mühimmi ve riayete en lâayık olanı kalbi inceltmek ve

hubbi Dünyayı izale ederek Âhireti düşünmektir. Çünkü kabirleri müşahede etmek onu iyırâs eder. Netekim

aleyhissalâtü

Sh:»6048

vesselâm «

« كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ إِلَّا فَزُورُوهَا فَإِنَّهَا تَذَكِرَةٌ

buyurulmuştur. Sizler ise onun aksini yaptınız, kalb kasveti ve hubbi Dünyaya istiğrak ile kabirleri ziyaret

ettiniz, işte kazıyye böyle mün'akis olduğu için Allah tealâ da bunu ta'cib mı'razında zikir buyurdu اهـ .

Yine bu ma'nadan dolayı denilmiştir ki: Bu âyet geçmişlerle çokluk taslamak ve onunla mübahat ve tefahur

etmek için ziyareti kuburu iksar edenlere tevbihtir. İbret alma ve Âhireti düşünmek için ziyaret edenlere

değil. Netekim « نَهَيْتُكُمْ الخ اهـ . Bu söz

doğrudur. Zira Âyet, ziyareti kubura alelîtlak zemmetmiş değil, tekâsür ve tefahur suretiyle ziyaretleri

zemm-ü tevbih etmiş, diğeri ciheti mefhumı gaye ile meskût bırakmış, onun da Âhireti tezkir için olanları

hadîs, meşru' kılmıştır. Fakat garibdirki Âlûsî buna «

« وَلَا يَخْفَى أَنَّ الْأَيَّةَ بِمَعْزِلٍ عَنْ ذَلِكَ

söyliyerek i'tiraz etmiş, sonra da kısmen tasdîk ederek «evet mezardaki ile tefahur etmek veya ziyaret ile mübahat eylemek için kubur ziyaretinin zemminde söz yoktur. Nasilki Mütesavvifeye nisbet iddia eden ceheleden bir çokları meşayihın - عليهم الرحمة - kuburlarını ziyarete öyle yapıyorlar, onunla beraber tâat i'tikad ettikleri bir takım münkerat, yol diye tuttıkları bir takım şenayi ve daha ne işler yapmaktadırlarki onlara satırların sineleri dar gelir demiştir. Görülüyorki kendisi de zemmi tefahur ve tebahî ile takyid etmiş, sonra da onu bir takım münkerat ve şenayi' irtikâbına vesîle ittihaz eden ceheleye şiddetle hücum etmeğe zemin tuturak kabir ziyareti itti'az ve tezekkür için de olsa câiz değılmış zann ettirecek gibi ileri gitmiştir. Maksadı hadîsin delâlet eylediğı ibret ve tezkir hikmetiyle meşru olan ziyareti inkâr değıl mefhumi muhalif mu'teber olmamak itibariyle âyetin ondan sâkit olduğunu ve asil mentuku mezmum olan ziyaretleri zem siyakında bulunduğunu söylemek olacaktır. Fakat

Sh:»6049

bu münasebetle hadîsin işareti ile meşru'iyet cihetini dahî iyzah etmiş olan evvelki sözü intikad etmesi doğru değıldir. Filvaki şeref-ü şan ile gitmiş ekâbiri eslâfın, âba ve ecdadın mehasin ve kemalâtına vâris olmiyan, onların hayrat ve hasenatlarıyla ahlâkî fazîletlerini daha ileri götürmek için kendilerinde

yaşatmayan, onların hâyat ve akıbetlerini mülâhaza ve tefekkür ile ibret almak, o suretle kendisinin sonunu düşünmek istemeyip de sade onların nam ve şanlarıyla öğünmek, ölmüşlerin çokluğuyla mağrurlanmak, çürümüş kemikleriyle iftihar etmek, gömülmüş buldukları kabirleri çiğneyerek üzerlerinde düğün ve eğlence yapar gibi ciciler bicilerle eğlenmek, yanı başında aç kalan komşusunu düşünmeyip de kimseye fâidesi olmaz. İsrraftan başka ad verilmez masraflar bile yaparak gösteriş için kabir ziyaretlerine gidenlerin kabir ziyaretini aksî garazlarla sui istimâl etmiş, tekâsür kendilerini iğfal eylemiş, tamamen «

أَلْهَيْكُمْ التَّكَاثُرُ حَتَّى زَرْتُمُ الْمَقَابِرِ ۚ» mantukunda dahil ve zemm-ü tevbihine

müstehakk olduklarını ihtar etmek doğrudur. Lâkin kabir ziyaretinin meşru olan ciheti yokmuş ve bu âyette ondan bahis münasebet almamız gibi zannettirmek doğru değildir. Kütübi Fikhiyyede ziyareti kuburun meşru'iyeti ve âdabı hakkında bahis vardır. Ezcümle: dürrimuhtarda: ziyareti kuburde beis yoktur, velev

kadınlar için olsun. Çünkü « كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ إِلَّا فَزُورُوهَا

» hadîsi vardır **اهـ**. İmdad, Müctebâ, bahir ve Reddi muhtarda: doğrusu hadîste emrolduğu için

mendubdur **اهـ**. Reddi muhtarda: her hafta ziyaret olunur, efdal olan Cüm'a, Cüm'a irtesi, Pazar,

Pazartesi, Perşembe günleridir. İlh... Fethülkadîrde: Sünnet, kaimen duâdır. Netekim aleyhissalâtü

vesselâm Bekî'a çıkıldığında öyle yapıyordu ve diyordu. «

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَا

حُقُونِ = ya'ni selâm sizlere mü'minler kavminin yurdu, biz de inşaallah

Sh:»6050

sizlere lâhık olacağız». Şerhi lûbabda: ziyaretin âdabındandır: zâir, müteveffanın baş ucundan değil ayak

ucundan gelir, lâkin bu mümkün olduğu takdirdedir. Yoksa aleyhisalâtü vesselâm bir meyyitin ayak ucunda

da Âhiretini okumuş olduğu sâbittir. Âdabından biri de sahih olan « أَلْسَلَامُ عَلَیْكُمْ » lâfziyle

selâm vermektir. Aleykümüsselâm değil. Zira şöyle varid olmuştur: «

أَلْسَلَامُ عَلَیْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَأَنَا أَنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَا
حُقُونِ. نَسَأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ

hayatındaki mertebesine göre uzak veya yakın oturur ve Kur'andan kolayına geleni okur. Ezcümle: Fatıha

ve Sûrei Bekarenin evvelini « مُفْلِحُونَ » e kadar ve Âyetelkürsi ve âmenerrasul ve Sûrei Yasin ve

Tebârekelmülk, ve Sûrei Tekâsür ve on iki yâhud on bir yâhud yedi yâhud üç kerre İhlâs, okuya bildiğini

okur, sonra « أَللَّهُمَّ أَوْصِلْ ثَوَابَ مَا قَرَأْنَاهُ إِلَى فُلَانٍ أَوْ إِلَى هَيْهَاتِهِ »

allahım okuduğumuzun sevabını fülâna (yâhud onlara) ıysal eyle der اِه. Gerek kıraet ve gerek sair

amellerden meyyite sevab ihdası hakkında ibni abidînde tafsîlât vardır. Hulâsası: hac anilgayr bahsinde

ulemamız tasrih etmişlerdirki insan, salât veya savm veya sadeka veya diğer amelinin sevabını başkasına yapabilir (Hidaye). Hattâ Muhîtden naklen Tatarhaniyyenin zekâtında: tesadduk eden için efdal olan cemi'i

mü'minin ve mü'minat için niyyet etmektir, çünkü o onlara vasıl olur, kendi ecrinden de bir şey eksilmez.

Bahirde: bir kimse namaz kılsa veya oruç tutsa veya sadeka verse de sevabını gerek ahyadan ve gerek

emvattan başkasına yapsa câiz olur. Ve sevabı ehli sünnet velcemaâ indinde onlara vasıl olur. (Bedayi').

Hafız ibni teymiye, kıraet sevabının Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem Hazretlerine ihdasını

men'etmek istemiş, çünkü: onun cenabı refi'ine ancak izniyle cür'et olunabilir, o ise ona salevât getirmek ve

onun için vesîle istemektir demiş. Sübkî ve daha diğerleri ise bu

Sh:»6051

gibi hususta izni hassa ihtiyac olmadığını İbni Ömerden ve daha başkalarından misal iraesiyile beyan

ederek onu reddetmişler. İlh...

İmamı a'zam, imam Ebu Yusüfe vasiyyetnamesinde şöyle demiştir: Sultanından ilme muvafık olmiyan

birşey gördüğün vakit onu kendisine itaatle beraber an, çünkü onun eli senin elinden kuvvetlidir. Ona

«ben senin sultan olduğun, başkaları üzerinde sultayı haiz bulunduğun şeyde sana muft'ım ancak siretinde ilme muvafık olmiyan birşey arz edeceğim» dersin. Bunu sultanın yanında bir kerre yaparsan kâfîdir. Zira muvazebet ve devam edersen belki sana kahrederler. Bunda da dînin kal'ı olur. Şayed senin dînde ciddiyetini ve emir bilma'rufe hırsını anlamak için onu bir iki kerre yaparsa bir kerre daha yaptığı zaman yanına sen yalnızca gir ve dînde nasihat et; eğer ehli bid'at ise sultan olsa da münazara et, Allahın kitabından ve Resulullahın sünnetinden mâhazarini söyle, kabul ederse ne â'lâ, etmezse artık seni ondan hıfz etmesini Allah tealâdan dile ve ölümü an, üstadın ve kendilerinden ilim ahzettiğin kimseler için istiğfar eyle ve tilavete devam et, kuburu ve meşayihi ve mevazî'i mübarekeyi çok ziyaret eyle.

Hep bunlar ziyareti kuburun da meşruiyetini, hikmetini, zamanını, usul ve adabını göstermektedir.

Şayanı dikkattirki bunlarda ölülerden birşey istemek, yetiş ya fûlan gibi istimdad etmek yoktur ancak selam

vermek « نَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ » gibi gerek diriler ve gerek ölüler hakkında

selâmet ve muafiyet için Allaha duâ etmek ve Kur'an okuyup sevâbını hediyeye etmek ve bilhassa

geridekilerin de onlara iltihak edeceğini düşünerek imanı kâmil ile gitmek için hazırlanmak üzere

inşaallah diye meşiyeti ilâhiyyeye sığınmak vardırki bunun hasılı ölülerden birşey dilenmeksizin onlara

sade ruhlarını şâd edecek, indallah

Sh:»6052

mertebelerini yükseltecek sevab hediye edip her ne dileyecekse Allahdan dilemek ve bütün kalbiyle

Âhireti, sonunda o kabirlere gidileceği ve o kabirlerin deşileceği ve gönüllerdekinin derileceği, insanların

ferası mebsûs ve dağların ihni menfuş gibi olacağı ve amellerin tartılıp mîzanları ağır basanların işei

raziyeye ve hafif gelenlerin nârı hamiyeye ayrılacağı günü düşünüp Allaha iymanı kâmil ve ameli salih ile

irmek azmini takviye ederek insanları aldatan tefahur ve tekâsür hırsından sıyrılıp mizanda ağır basacak

hayır işlerle hayatın feyz-u semeresini iktifa çalışmaktır. Ölenler, ındallah mertebelerine göre ya ıyşei

raziyeye veya nârı hamiyeye gitmek üzere Allaha rucu' etmiş veya irca' olunmuşlardır. Ber hayat olanlar da

« الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ » sevdikleriyle haşr olunacaklarından, iyileri sevenler iyilerle, kötülerini

sevenler de kötülerle haşrolunacaklardır. Sevginin kıymeti de «

« وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ » Allah için olmak ve «

« قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ » emri mucebince

Allah için ittiba' bulunmak haysiyetiyledir. Yoksa ölenler ındallah ne kadar iyi olurlarsa olsunlar «

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ

عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ» hukmünce geçmişlerdir. Onların kazancı kendilerine, sizin kazancınız

sizedir, siz onların amellerinden mes'ul olacak değilsinizdir. Onun için onlarla tefahur tekâsürün ma'nası

yoktur. « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ اِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » Mîsakı mucebince ibadet ve istiane ise ancak

Allahadır. Allah için halka iane memduh ve me'murûnbih ise de halkdan tese'ül mazmumdur. Dirilerden

istenmesi caiz olmıyan şeyleri ölülerden istemenin hiç yakışmıyacağı da bedîhîdir. Onlardan istifade

onların ahval ve sîretlerini düşünerek ilmî, amelî eserlerinden ve güzel sîretlerini yaşatmak suretiyle

ruhaniyyetlerinden istifadedir. Onun için İbni Abidîn

Sh:»6053

rahmetullahi aleyh reddi muhtarda derki: evliya, Allaha yakınlıkda mütefavitdirler. Ziyaret edenlerin

menfaatleri de ma'rifetleri ve sirleri nisbetindedir **اهـ**. Bir insanın bir kitabdan bir müşkilini halletmesi

geçmişlerden bir istifadesi olduğu gibi bir kabri ziyaretle bir kitab okur gibi tefekkürün uyandıracığı

hatıralara göre bir te'sir alması da tabîîdir. Bunun en güzeli de husule gelen rikkati kalb ile Âhîret hissini

duyup o intibah ile hayata dönmek ve gaflet perdesini sıyrıp kalan ömrünü hayr-ü hasanat ile hakka

kavuşanlara iltihak etmek üzere hak yolunda salih amellerle geçirmek azmini beslemektirki hadîsi şerifte

buna «çünkü o size Âhireti tezekkür ettirir» diye tenbih buyurulmuştur. Böyle intibah ile ibret alınması lâzım

gelen kabir ziyaretini zıddına olarak tefahur gururiyle tekâsür için yapmak, kasvetin, gafletin son derecesi

olduğundan dolayı öyle yapanlara «**أَلْهَيْكُمْ التَّكَاثُرُ حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ**»

hitabıyla tevbîh buyurulmuştur. Bu izyah, kabir ziyareti hakikat ma'nasına olduğu takdirdedir. Buna «tekâsür

sizi ta kabirleri ziyaret edişinize kadar ilhâ etti ya'ni kabirleri ziyaret ettiğiniz zaman o tekâsür ve ilhâ

kalmadı veya kalmaz» ma'nası verildiği takdirde gaye mugayyadan haric olacağından kabir ziyaretlerinin

Dünya hırsına tekâsür ve ilhâya nihayet vereceğine de işaret edilmiş olur. Lâkin yukarıda beyan olduğu

üzere müfessirîn bu takdirde kabir ziyareti hakikat ma'nasına olmayıp ölümden kinaye olacağını

söylemişlerdir. Çünkü tekâsüre sureti kat'iyyede nihayet veren ölümdür. Gerçi bir ölü başında bulunmak ve

bir cenazeyi kabre götürüp defn etmek veya sonra kabirini ziyaret eylemek hallerinde de izyah olduğu

vechile kalbi olanlara bu intibah ve tezkir hükmü inkişaf etmez değil ise de bu, umumî ve kat'î olmadığı gibi

bunlar hakikatte hep ölümün fer'i ve lâzımdırlar. Bir de bunlar murad olduğu takdirde memnu' ve

mezzum değil, kelâmın sevki gayeye müteveccih

olarak vacib veya mendûb olmak ıktiza eder. Ya'ni asıl maksad ilhayı beyan ile zecr-ü tevbîhden ziyade ziyareti kubura sevk demek olur. Fakat bu haddizatinde güzel bir ma'nâ olmakla beraber, bundan sonraki «

كَلَّا

» ile zecre muvafık olmaz. Çünkü sevk iycabınca kelâmın men'u zecri doğrudan doğru ziyarete müteveccih olmak lâzım gelir bu ise tenafi ve tenakuz olur. Bundan anlaşılırki kelâmın mâsîka lehi ziyareti

kubur değil ilhâ ve tekâsür ile tevbîhtir. Kelâmın men'u zecri de ona müteveccihdir. Evvelki vecihlerde ise

tekâsür için olan mezmum ziyareti kubur mevzuı bahsolarak gaye, mugayyada dahil olduğu için bu mahzur

varid olmadığı gibi gaye, mugayyadan, mâsîka lehten haric olmak üzere mevt ma'nasına olduğu takdirde

de varid olmaz. Ve meal şu olur: tekâsür sizleri öyle igfal etdiki tâ canlarınız çıkıncıya, tenleriniz kabirlere

girinciye kadar. 3. ﴿كَلَّا﴾ İş öyle değil -sakinin öyle kabir ziyaretine varıncıya kadar tekâsür ve

tefahur ile oyalanmayın, sonu kabre varan Dünyada ehemm olan vazîfeyi unutup da boş, fanî şeylerle

eğlenip oyalanmak, tekâsürle mağrurlanmak akılı olanlara yakışmaz, hakikat zannettiğiniz gibi değil

﴿سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ ileride bileceksiniz- ne büyük gaflette bulunduğunuzu, bulunduğunuz halin

sonu ne kadar fena olduğunu akıbetini gördüğünüz vakit anlayacaksınız. 4.

﴿ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ evvelkini te'kiddir. «ثُمَّ», ikincinin evvelkinden eblâg

olduğuna delâlet içindir. Bir de evvelki ölüm sırasında veya kabirde, ikincisi de nüşur sırasında denilmiştir.

5. ﴿كَلَّا﴾ Evvelki zecirleri bir daha te'kiddir Râzî derki: bu iadenin güzel oluşu; çünkü her mevzi'de

« كَلَّا » ya diğer Sh:»6055

mevzi'indekinden başka birşey ta'kiyb ettirilmiştir. Bu şöyle demek gibidir: Yapmayın azâba mustahikk
olacaksınız, yapmayın daha diğer zararlara giriftar olacaksınız, yapmayın daha diğer zararlara giriftar
olacaksınız. Bu gibi tekrarlar ise bülega' indinde mekruh değil, güzeldir müfiddir. Fakat Hasenden merviy

olduğu üzere bu üçüncü « كَلَّا » nın Hakka ma'nasına olması da yakışır, ya'ni doğrusu

﴿لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ﴾ yakın biliş bilseniz!.. -Lisanımızda arabîden olan yakîn ile

sırf türkçe olan yakın kelimelerini birbirine karıştırmamalıdır. Türkçe yakın arabca karib demek olduğu
ma'lûmdur. Maamafih arabca olan yakîn de dilimize öyle mâl olmuşturki çokları türkçe yakını bile arabîsi
gibi yazarlar. Bu kelimenin ılmî ve edebî istilâhımızda kıymeti çok büyüktür. Bütün ılm-ü fende aranan gaye
bu yakîne irmektedir. Onun için: ilmelyakîn, aynelyakîn, hakkalyakîn ta'birleri de birer kılışe olmuştur.

Yukarılarda da geçtiği üzere yakîn aslında şeksiz ve tereddüdsüz ılım ma'nasına yakn gibi masdar veya
mübalegalı ismi fâil olup ılmin sıfâtından olara müteareftir. Müteyakkan ma'nasına ma'lûmun sıfatı olarak da
kullanılır. Bilhassa ölümün de ismi olmuştur. Râgıb derki: ılmin sıfatı olan yakîn, fehmin sebatıyla nefsin sü
kûnudur. Ma'rifetin ve dirayetin ve emsalinin fevkındadır. İlimi yakîn denilir, ma'rifeti yakîn denilmez.

Seyyidin beyanına göre de lügatte yakîn, şekk olmyan ılımdır. İstilâhta «o şey şöyledir diye öyle i'tikaddırki

başka türlü olması mümkün değil i'tikadı ile beraber vakıa mutabık ve zevâli gayri mümkün bir i'tikad ola. Bu

ta'rifin ve ilmelyakîn, aynelyakîn, hakkalyakîn mertebelerinin izzahı hakkında Sûrei Bekarede «

« إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ » ve Sûrei Vâkıa da « وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ »

âyetlerinde söz geçmişti bak. Burada şunu söyleyelim ki: bu âyette mefuli mutlak olan « عِلْمَ الْيَقِينِ »

» terkinde yakînin üç ma'nasına göre üç ihtimal vardır.

Sh:»6056

BİRİNCİSİ, yakîn ilmin sıfatı olmak ma'nasiyle mevsufun sıfata veya ammin hassa izafeti kabîlinden

olmasıdır ki yakîn ilim, yakîn denilen sağlam biliş demektir.

İKİNCİSİ, ilmin ma'lûmuna izafeti kabîlinden olmasıdır ki emri müteyekkane ilim, ya'ni yakînen

ma'lûmunuz bulunan şeyleri bilişiniz gibi demektir. Ekser müfessirîn bu ma'nayı söylemişlerdir.

ÜÇÜNCÜSÜ, elyakîn, mevt ma'nasına olarak mevt ilim, ölümü biliş, yâhud mevt ilmi, ölüm bilgisi ile

ilerisini bilseniz demek olur. Ba'zı müfessirîn de burada bu ma'nayı vermişlerdir. İnsanların ölümü bilişleri

üç mertebedir.

BİRİNCİSİ, her akli olan, emsalinin ölümünden istikra ve kıyas tarikiyle bil'istidlâl kendinin öleceğini de şeksiz bilirken bu ilmüyakîndir.

İKİNCİSİ, ihtizar halinde Melâikeyi iyânen görmesiyle ölümünü bilirken bu da aynüyakîndir.

ÜÇÜNCÜSÜ, tam öldüğü andaki biliştir ki o da hakküyakîndir. Önce ilmelyakîn, aynelyakîn ma'lûmu olan yakîn o zaman kendisi olarak tehakkuk etmiştir. Ilmelyakîn, bu üç mertebeye amm olarak da kullanılır, bu ma'nâlarla ilmi yakîn ve ilmi mevt ta'biri, meselâ ilmi hisab, ilmi tıb, ilmi hayat, ilmi ruh, ilmi ilim, ilmi dîn, ilmi hikmet ta'birleri kabîlinden olarak ma'nâ: yakîn bilgisini, ölüm bilgisini hakkıyla bilseniz de o ilim ile ilerisini âkıbetteki cezayı bilseniz!... demek olur. Sonra, bütün müfessirîn burada « لَوْ » in cevabı mahzûf olduğunda müttefik görünüyor. Ancak takdirinde bir iki vecih söylemişlerdir: 1- Eğer ilerisini ilmelyakîn bilseniz öyle yapmazdınız, tekâsür sizi oyalamazdı, diye makabli ile ta'yîndir. 2- Zihinler mümkün olabilen her vechi düşünsün diye ibham ile tehvili a'zamî derecede büyütmek üzere

Sh:»6057

hazıftır ki eğer ilerisini il'mel'yakîn bilseniz neler neler yapardınız, ya'ni öyle çalışır, öyle işler yapardınız ki şimdi onun kühü ta'rif ve tavsife sığmaz. Lâkin bilmiyorsunuz, cehl-ü gurur ile yanlış gidiyorsunuz, tekâsür ve tefahurle vakit geçiriyorsunuz demek olur. Muhakkıkînin muhtârı da bu ikinci vecihtir.

Bir çok kimseler ilim denilince ilmin lâfını etmek, onunla süflî ve fânî maksadlar elde eylemek zann eder.

Lâkırdısıyla tefahur ve tekâsür etmeyi, ilmi ve ilim namını mekasidi hasîse için kullanmayı hüner sayar.

Halbuki düşünülürse müfessirînin ihtar ettikleri vechile bu âyette ulemâya çok büyük tehdid vardır: zirâ bu

âyet delâlet eyler ki tekâsürün akıbetindeki âfet ve felâkete yakîn hasıl olsa idi tefahur ve tekâsürden vaz

geçerlerdi. Bu ise şunu ıktiza eyler: demek ki: tekâsür ve tefahuru terk etmeyenler de yakîn hasıl olmaz. O

halde ilmin hakîkatini sezmiyerek sui istimal eden, bildiklerine iymanı olmiyan, bilgisiyle ilme yaraşır

amelde bulunmiyan, onunla beraber âlim namını taşımak istiyenlerin vay haline vay haline. İlimin şiarından

birisi ve hattâ en birincisi husni amelin en şiddetli bâislerinden olmasıdır: o, amel zamanında önünde

bulunursa rehber, müşevvik, vâız olur. Amel vakti fevt olduktan sonra olursa o vakit da hasret ve nedamet

olur. Bu hasret, şöyle bir misal ile temsil olunur: bir yolcu kafilesi karanlık bir yerden geçmişler, geçerken

ayaklarına ilişen bir takım taşlardan zahmet çekmişler, bir çokları sâde o zahmetten bir an evvel sıyrılıp çıkmayı düşünerek geçip gitmişler, ba'zıları da o karanlıkta onlardan biraz alıp ceblerine torbalarına koymuşlar, sonra karanlıktan çıktıkları vakit bakmışlar ki o taşlar cevahir imiş, o vakit her iki kısım da hasret ve nedamette ah çekmiş: almış olanlar, ah neye daha çok almadık diye gam yemişler, almıyalanlar da: ah.. neye biz hiç almadık diye çırpınıp dövünmüşler. İşte Kıyamet günü ehli

Sh:»6058

Kıyametin hali bunun gibi olacaktır. Çalışanlar neye daha iyi çalışmadık diye çalışmayanlar da neye biz çalışmadık diye tehassür edeceklerdir. Onun için gençler, hayat ve memat için zulmetleri tenvir edecek olan yakîn ılmine çalışmalı, ılmî olanlar da güçleri yetebildiği kadar bilgilerini Âhırette işlerine yarıyacak, mîzanlarında ağır basacak salih ameller yapmak için tatbîk ve icraya çalışmalı, Dünya zevkî geçirmeye, Dünyada kalacak servetler toplamiya uğraşmamalı, kazançlarını hakk-u hayr uğrunda sarf eylemelidirler. Zîra bu Dünya eğlenecek yer değildir, istıkbal geçidi, sırat çok tehlikelidir. Buyuruluyor ki:

6. ﴿لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ﴾ vallahi o cehîmi lâbüd göreceksiniz -o cahîm, ewvelki Sûredeki

hâviye, nari hâmiye denilen kızgın ateştir. Bununla o, tefsîr edilmiş, Cehennem ateşi demek olduğu da

anlatılmıştır. İlk bakışta bu âyet yukarıki « لَوْ » in cevabı ve lâmi ibtidâ zann edilir. Lâkin öyle değildir.

Demin beyan olunduğu vechile « لَوْ » in cevabı mahzûf, bu lâm, kasem için olarak cümle mahzûf cevabın

ta'îli makamında re'sen vaîddir. Bunun doğrudan doğru « لَوْ » e cevab olmamasının sebebini müfessirîn

şöyle izzah etmişlerdir: zirâ « ﴿لَوْ﴾ . ﴿لَا مَتَنَاعَ لِمَتْنَاعِ غَيْرِهِ﴾ . ﴿لَوْ﴾ »

dir. Ya'ni asıl vaz'ı: şartının ademi vukuundan dolayı cevabının ademi vukuunu ifade içindir. Şu halde bu

cümle ona cevab olsa idi ma'nâ, ilmi yakîn bulunmadığından dolayı o Cehennem görülemediğini

anlatmaktan ibaret olurdu. Hal bu ise sözün cereyanından ve bundan sonraki âyetlerin tevâlîsinden

anlaşıyor ki murad, o Cehîmin şimdi niçin görülmediğini beyan değil, ileride muhakkak olarak

görüleceğini beyan ile inzardır. Bu ise bunun « لَوْ » e cevab değil, müstakillen ile ibtidai kelâm olduğuna

karînedir. Bu surette de « لَام » in kasem için olması zâhirdir. Gerçi bunu « لَوْ » e cevab yaparak ve

rü'yeti ilim ma'nâsına kalb rü'yetine haml ederek

Sh:»6059

dolayısıyla o inzar ve vaîd ma'nâsını anlamak da mümkündür. Eğer ilmelyakîn bilseniz elbette o Cehîmi

görecektiniz, ya'ni göreceğinizi muhakkak bilecek anlıyacaktınız, lâkin bilmiyorsunuz, onun için şimdi görmiyor anlamıyorsunuz amma ileride göreceğiniz muhakkak demek olabilir. Fakat bu dâha dolambaçlı dâha uzun bir te'vil ve takdir olur. Obirisi ise daha sade ve daha vâzıhtır.

7. ﴿ثُمَّ لَتَرُونَهَا عَيْنَ الْيَقِينِ﴾ -Bu aynel'yakîn terkindeki aynda da iki vecih

vardır. Birisi: ayn, göz ma'nâsına olmâsıdır. Yakîn göziyle iyânen önünüzde göreceksiniz demek olur.

Rü'yetten zâhir olan budur. Bu surette evvelki rü'yet vaîd, ikinci rü'yet mahşerde, sıratıta müşahede

demektir. Diğeri de ayn, zat ma'nasına olmaktadır ki yakînın zatından, kendisinden ibaret olan bir görüşle

göreceksiniz demek olur. Müfessirînin çoğu burada ma'na bu olduğunu söylemişlerdir. Bu ise hakkulyakîn

ma'nasının aynı demektir. Bunda bilen, biliş ve bilinen; gören, görüş ve görünen hep aynı şey olarak ittihad

etmiş olur. Böyle biliş ve görüş de el'iyazebillah ancak o Cehenneme girmekle olur. Onun için buna göre

de demişlerdirki evvelki rü'yet indelvurud, sonraki rü'yet indeddühuldur.

8. ﴿ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ﴾ sonra vallahi o gün o naîmden muhakkak

sorulacaksınız -

NAİM, kendisiyle telezzüz olunan her türlü ni'mete şamildir. Hayat, sıhhat ve afiyet ve hattâ içilen bir yudum tatlı, soğuk su dahi bunda dahildir. Sözün gelişine nazaran hitab, tekâsür kendilerini lehv ile oyalamış olanlara, o na'îmden murad da öyle lehv-ü gafletle, telezzüz ve tena'um edilerek dînden veya dînin vezaif ve tekâlifinden işgal eyliyen ni'metler olmak zâhir görünür. Bu surette suâlden, sorgudan murad da o gün elden

Sh:»6060

gidecek olan o ni'metleri başa kakmak, onların acılarını, azâblarını çektirmektir. Onun için Keşşaf'ta derki:

insanın mes'ul ve muateb olacağı na'im nedir? Çünkü ni'meti olmiyan kimse yoktur? Dersen, derimki: o

bütün himmeti lezzetlerini istifaya masruf olan, ancak hoş yemek ve yumuşak giyinmek ve vakitlerini lehv-ü

tarable geçirmek için yaşıyan, ilm-ü ameile lâyük oldukları ehemmiyeti vermeyen kimselerin ni'metleridir.

Ammâ Allah tealânın sırf kulları için halk buyurduğu ni'meti ve rızıkları ile müstefid olup onlarla ilim tahsiline

ve mucebince güzel ameller yapmağa duruşmak için kuvvet alan ve şükrünü edaya çalışan kimseler

ondan vârestedir. Resuli ekrem sallallâhü aleyhi vesellem Hazretleri rivayet olunduğu üzere ashabiyle bir

hurma yiyip üzerine su içtiklerinde «

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَ سَقَانَا وَ جَعَلَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ»

diye hamdededer buna işaret buyurmuştur **اهـ**. Bunda dînden büsbütün gaflet eden kâfirler dâhil olduğu

gibi tekâlifî dîniyyeden gaflet eden fâsık mü'minler de dâhil olur. Ya'ni bunlar hep o naîmden mes'ul

olacaklardır, şükrünü bilen salih mü'minler değil. Beyzavî bunu şöyle hulâsa etmiştir: naîm, ya'ni o sizi ilhâ

eden naîm demektir. Hitab, Dünyası dîninden ilha eyliyen her kimseye naîm de onu işgal eyliyene

mahsustur. Çünkü karîne ve «

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ

olacaktır» da denilmiş, Âyet küffâra mahsusdur da denilmiş **اهـ**. Filvakı' Hasen ve Mukatilden ve İbni

abbastan merviy olarak ba'zı müfessirîn bu Sûredeki hitabların kâfirlere, binaenaleyh bu âyetteki suâlin de

mücazat suâli olarak onlara mahsus olduğuna kail olmuşlar « **وَهَلْ نُجَازَى إِلَّا الْكُفُورَ**

» buyurulmuş olmasıyla de istidlâl eylemişlerdir. Fakat bundan murad küfranı ni'met olduğuna göre evvelki

ma'naya müsavî olur. Diğer bir kısım müfessirîn de Sûrenin

Sh:»6061

âhirindeki bu hitabın gerek kâfir, gerek mü'min, gerek fâsık, gerek salih umum insanlara aid bir hitab,

naîmin de her ni'mete şamil cinsi naîm olduğuna kail olmuşlardır. Bu surette sualden murad yalnız başa

kakmak için tevbîh ve ikab sorgusu demek olmayıp küfrân veya şükranı tebeyyün ettiren ve ona göre ya

mücazat veya mükâfat ile neticelenecek olan suâl demek olur. Buna bir hayli haberlerle istidlâl

eylemiştir. Ez cümle: Tirmizînin Abdullah ibni Zübeyrden, babasından rivayet ettiği üzere «

ثُمَّ لَتَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ» nâzil olduğu zaman Zübeyr ibni avvam radiyallahü

anh: Yaresulallah! Biz hangi naîmden suâl olunacağız! «

إِنَّمَا هُمَا الْأَسْوَدَانِ التَّمْرُ وَالْمَاءُ = o iki karadan ibaret: hurma ve su!» Demişti.

Resulullah «أَمَا أَنَّهُ سَيَكُونُ» = haberiniz olsunki o olacak» buyurdu. Ebu Hureyreden rivayette:

nâs Yaresulallah! Biz hangi naîmden suâl olunacağız? Onlar iki esvedden ibaret, düşman hazır, kılıclarımız

boyunlarımızda! Demişlerdi, Resulullah «إِنَّ ذَلِكَ سَيَكُونُ» buyurdu. Tirmizî evvelkine Hasen

ve ikinciden esahh demiştir. Yine Ebu Hüreyreden: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki:

kiyamet günü ilk evvel sorulacak -ya'ni abde naîmden sorulacak ilk suâl- ona: biz senin cismine sıhhat

vermedikmi? Ve seni soğuk suya kandırmadıkmi? Denilmektir. Tirmizî buna garîb demiştir. Hazreti

Ömerden rivayet olunmuştur: Hangi naîmden sorulacağız Yaresulallah! Halbuki diyarimizden ve

emvalimizden çıkarıldık? Demişti, Resulullah da sizleri sıcaktan ve soğuktan koruyan meskenlerin,

ağaçların, çadırların gölgeleri ve sıcak günde soğuk su «buyurmuştur. «

مَنْ أَصْبَحَ آمِنًا فِي سَرْبِهِ مُعَافٍ فِي بَدَنِهِ وَعِنْدَهُ قُوَّةٌ يَوْمَهُ

فَكَانَ مَا حِيَزَتْ لَهُ الدُّنْيَا بِحَدَافِيرِهَا» ya'ni kendi yolunda emniyette, bedeni

afiyette, gününün azığı yanında olan kimse sanki Dünya tamamıyla ona tahyiz (ve tahsiys) edilmiş,

onun

Sh:»6062

olmuş gibidir.» Hadîsi de ona yakındır. Bir de Resulullah zamanında bir genç müsliman olmuştu,

Resulullah ona « أَهْيَكُمُ التَّكَاثُرُ » Sûresini öğretmişti, sonra da ona bir kadın tezcic etmişti,

kadının yanına girip de büyük bir cihaz ve çok bir ni'met görünce ben bunları istemem diyerek çıktı gitti,

aleyhissalâtü vesselâm sebebini suâl edince: sen bana «

ثُمَّ لَتَسْعَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ» diye öğretmedin mi? Ben onlardan cevap vermeğe

güc yetiremem dedi, diye rivayet olunmuştur. Ve Enesten merviydir ki: bu âyet nâzil olduğu zaman bir

muhtac kalkmış, benim üzerimde ni'metten bir şey var mı? demişti, Resulullah: «

ظِلٌّ، نَعْلَيْنِ، مَاءٌ بَارِدٌ» buyurdu. Bu hususta rivayet olunan haberlerin en şayi: Müslim,

Ebu Davud, Tirmizî, Neseî, ibni Mace ve daha diğerlerinin Ebu Hureyreden rivayet ettikleri şu hadîstir: bir

gün Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem çıkmıştı, Ebu Bekir, Ömer radiyallahü anhümaya rast

geldi, bu saatte sizi evlerinizden çıkaran nedir? Buyurdu, açlık ya Resulallah! dediler, nefsim yedi kudretinde olan zati a'lâya kâsem ederim ki beni de sizi çıkaran çıkardı, öyle ise kalkın buyurdu, mayıyetinde kalktılar, Ensardan bir zatın evine gittiler, vardılar ki o, evinde yok, zevcesi; buyurun merhaba, dedi, Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem: fülân nerede? Buyurdu, bize iyi su almağa gitti dedi, derken Ensarî geldi, Peygamberi ve iki musahibini görünce « **الْحَمْدُ لِلَّهِ** » bu gün benden daha kerîm misafirli kimse yok dedi, hemen gitti bir (**عذق**) hurma dalı getirdi, büsrü de temri de vardı, bundan buyuradurun dedi ve kendisi bıçağı aldı, Resulâllah sakın sağılır kesme buyurdu, o hemen onlar için bir koyun kesti, o koyundan ve o hurmadan yediler ve su içtiler, vaktâki doydular ve kandılar, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem Ebu Bekir ile Ömere buyurdu ki: nefsim yedi kudretinde olan Allaha kâsem ederim ki Kıyamet günü bu naîmden sorulacaksınız **اه**. İbni Hibbanın ve İbni Merdûyenin İbni Abbastan rivayetlerinde

Sh:»6063

de: Nebî sallâllahü aleyhi vesellem ve sahibeyni Ebu Eyyubi Ensarî Hazretlerinin menziline gittiler, zevcesi

«merhaba Nebiyallah sallâllahü aleyhi vesellem ve men meah» dedi, derken Ebu Eyyub geldi bir ızk

kesti, Hazreti Peygamber bunu bizim için neye kestin meyvesinden toplasandı ya! buyurdu, ya Resulallah hem temrinden hem büsründen, hem rutabından tenâvül buyurmanızı arzu ettim dedi, sonra bir uğlak kesti yarısını kebab etti, yarısını pişirdi, huzuri nebevîye getirip koyduğu zaman oğlaktan biraz aldı onu bir yufkaya (reğife) koydu da ya Eba Eyyub! Bunu Fatıma yetiştir, zîra günlerden beri o böylesini tatmadı buyurdu, Ebu Eyyub da onu Fatıma radiyallahü anhaya yetiştirdi, vaktâki yediler ve doydular, nebiy sallâllahü aleyhi vesellem ekmek, et, temr, büsr, rutab, buyurdu ve mübarek gözleri yaşardı, nefsim yedi kudretinde olan zati a'lâya kalem ederim ki işte bu, sorulacağınız naîmdir, Allah tealâ «

ثُمَّ لَتَسْعَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ» buyurdu, bu işte o Kıyamet günü suâl olunacağınız

naîmdir, dedi, Bu, Eshabına ağır geldi, bunun üzerine aleyhissalâtu vesselâm buyurdu ki: böylesine isabet

edip de el sürdüğünüz vakit « بِسْمِ اللَّهِ » deyin, doyduğunuz vakit da «

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَشْبَعَنَا وَ أَنْعَمَ عَلَيْنَا وَ أَفْضَلَ = hamd olsun Allaha

ki bizi doyurdu ve in'am buyurdu, fadliyle ihsan buyurdu» deyin, çünkü bu ona kefaftır **اه**. Daha bunlar

gibi hadîslerden dolayı bu suâlin mü'min ve kâfire amm olduğuna kail olmuşlarsa da bu son hadîs Keşşafın

da ihtar eylediği vechile şükr edenlerin bu suâlden âzâde olacaklarına delâlet etmektedir. Fakat İmamı

Râzî Tefsîri kebirinde demiştir ki: el'hak suâl ni'metlerin, gerek lâbüdd olanlar ve gerek olmiyanlar,

hepsinden mü'mine ve kâfire âmm olmaktadır. Zira Allah tealânın bahş ettiği şeylerin hepsi onu ma'siyetine

değil tâatına sarf olunmak vâcibdir. O halde suâl de hepsinden vâkı' olur. Bunu rivayet olunan şu hadîsi

Nebevî de te'kid eyler: «Kıyamet günü, dört şeyden suâl olunmadıkça

Sh:»6064

kulun ayakları kımıldamaz: Ömründen onu nede ifnâ etti? Gençliğinden: onu nede çürüttü? Malından: onu

nereden kazandı ve neye sarf etti? Ilminden: onunla ne yaptı?» Zirâ aleyhissalâtü vesselâmin bu

zikrettiklerinde her ni'met dahil olur. Bununla beraber Râzî şunuda ihtar eylemiştir: Lâkin kâfire olan suâl,

tevbih suâlidir, çünkü o, şükürü terk etmiştir. Mü'mine olan suâl, teşrif suâlidir, çünkü şükür ve itaat etmiştir

اهـ . Bunun hasılı burada mes'uliyetin ma'nası her ni'metin sui isti'maline: mahalline sarf olunup

olunmadığına göre sevab veya ıkab terettüb etmesi ma'nâsına mükellefiyyetin hukmü olan mes'uliyet

demek olur. Bu mes'uliyet ise gerek kâfir, gerek mü'min her mükellef için şübhesizdir. Vazîfesini iyfa

etmeyip ni'meti sui isti'mal eden ıkab için taltif için mes'uldür, hiç biri ihmal edilecek değildir. Ve şübhe yok

ki ni'met ne kadar çok olursa vazîfesi de o nisbette çok ve zor, mes'uliyeti de o nisbette büyük ve ağır olur.

Onun için burada tekâsürün ilhâsi mevzuı bahs olmuştur. Onun için Resulullah ve Eshabı maîşetlerinde

ümmeğin en fakırleriyle hemhal olarak tekasürden son derecede ihtiraz buyurmuşlardır. Yukarılarda da

ma'lum olduğu üzere Hazreti Peygamber ve Hazreti Ebi Bekir fakrı ıztırarî ile fakır değillerdi, zıkr olunan o

açlık halleri bütün ellerindekini Allah için ümmetin ihtiyacına sarf etmekten mahzuz oldukları fakri ihtiyarî

ile kerem ve sabır halleri idi, Sûrei İsradaki «

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ
فَتَقْعَدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا

âyeti de bu gibi sebeblerle ıktisadı tavsiye ederek nâzil olmuştu. Şu

halde mükellefiyyetin bir lâzımı demek olan mes'uliyyet yalnız kâfirlere mahsus olamaz, elbette mü'minlere

dahi amm-u şamildir. Bununla beraber Râzînin pek mutlak olan ta'miminde de bir kaç noktadan işkâl

vardır.

EVVELÂ; « فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ » mucebince

zaruret hallerinde اِثْمِ, merfu' olduğundan dolayı zaruret miktarında

Sh:»6065

mes'uliyyet, mürtefi' demektir. O halde ıztırar derecesi suâl ve hisabtan istisnâ veya tahsiys edilmek ıktiza

eder. Netekim Zevâidi zühdde Abdullah ibni İmam Ahmedin ve Deylemînin Hasenden tahric eyledikleri şu

hadîs de buna delâlet eyler: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurduki: demiş: «

ثَلَاثٌ لَا يُحَاسَبُ بِهِنَّ الْعَبْدُ ظِلُّ خُصِّ يَسْتِظِلُّ بِهِ وَ كَسْرَةٌ يَشُدُّ
بِهَا صَلْبَهُ وَ ثَوْبٌ يُوَارِي عَوْرَتَهُ» üç şey, kul onlarla muhasebe edilmez:

gölgeleneceği bir hus (bir çatı) gölgesi ve belini sağaltacağı bir ekmek kırığı ve avretini örteceği bir sevb

اهـ . Bu suretle Râzînin ni'meti itlâkı üzere «mâlâbüdde minhü» den ta'mîmi cayi nazardır.

SANİYEN, asıl korkulacak mes'ele tevbîh ve ikab suâlidir, bunu ise Râzî kâfirlere hasr etmiş olmakla

ta'mîm etmiş değil, hitab, kâfirleredir diyenlere iştirâk etmiş oluyor.

SALİSEN, tevbihın sebebini izzah ederken şükürü terk ve teşrifin sebebini şükür ve tâat ile ta'lil ediyor,

halbuki şükür ve tâat eden mü'mini kâmindir. Fâsik mü'min olmakla beraber tâatsizlik etmiş, lehv-ü tekâsüre

kapılmıştır. O halde tevbîh suâli de yalnız kâfirlere mahsus olmayıp fâsiklere, asîlere de şamil olmak lâzım

gelir. Mükellefiyyetin lâzımı olan mes'uliyet de bunu ıycab eder. Şu halde mes'eleyi Keşşafın izzah ve

Beyzavînin telhîs ettiği vechile bu âyette suâli tevbîh ve mücazat suâline, hitabı gerek kâfir gerek mü'min

tekâsür kendilerini ilhâ edenlere, ta'mîmi de lâmi ahd ile ilhâ eden naîme tahsiys ederek anlamak en doğru

tefsîrdir. Netekim bundan sonraki Asır Sûresindeki «

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ الْخ

temamen beyan ve tazvih olunmuştur.